

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 25. септембра 2013. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Марија Ђинђић предала под насловом *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именовало Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 25. септембра 2013. године.
2. Састав Комисије:
  1. Ментор: др Рајна Драгићевић, редовни професор за област савремени српски језик; изабрана у звање редовног професора 15. маја 2013. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
  2. др Дарко Танасковић, редовни професор за научну област оријентална филологија; година избора у звање: 1988; запослен на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
  3. др Првослав Радић, редовни професор за научну област јужнословенска филологија; година избора у звање: 2010; запослен на Филолошком факултету Универзитета у Београду;
  4. др Снежана Петровић, виши научни сарадник; година избора у звање: 2011; запослена у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име и презиме: Марија С. Ђинђић
2. Датум и место рођења: 27. VI 1972. године, Београд

3. Дипломирала је 1995. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за турски језик и књижевност. Магистарску тезу под називом *Турцизми у српској терминологији коњарства* одбранила је 2002. године на Филолошком факултету у Београду, под менторством проф. др Даринке Гортан-Премк.

4. Академско звање магистра наука стекла је из области терминологије.

5. Од 1999. године ради као истраживач-приправник (данас истраживач-сарадник) у Институту за српски језик САНУ, на пословима израде вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и истраживањима савременог српског језика. Од 1. децембра 2001. године до краја јануара 2006. године радила је у Амбасади Србије и Црне Горе у Анкари као преводилац-кореспондент. Од фебруара 2006. године поново ради у Институту за српски језик САНУ као основни обрађивач РСАНУ. Звање помоћног редактора стиче 2013. године, док је истовремено била и стручни консултант за турцизме 16, 18. и 19. тома РСАНУ (19. том приређен је за штампу).

Учествовала је на око 15 научних скупова, симпозијума, конгреса и конференција, како у земљи, тако и у иностранству.

Један је од коаутора књиге *Саборно гробље у Сентандреји, прошлост и натписи* (Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић, Данијела Радоњић, Димитрије Е. Стефановић, *Саборно гробље у Сентандреји – прошлост и натписи*, Београд, 2012: Српска академија наука и уметности, Музеј Српске православне епархије будимске, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник). Аутор је *Новог турско-српског речника (Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük)* у издању Турског лингвистичког друштва у Анкари (Türk Dil Kurumu). Овај речник је у штампи.

Поред тога, објавила је око 25 научних радова и студија на српском, турском и енглеском језику у разним научним и стручним часописима.

Основно научно интересовање усмерава ка проучавањима контактолошких питања која се тичу турског и српског језика.

Добитник је награде Радио телевизије Турске (*Глас Турске*) за рад на тему *Насредин-хоџа и његов хумор* (1996).

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ТУРЦИЗМИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ
(СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНА АНАЛИЗА)

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мр Марије Ћинђић има 569 страница и садржи десет целина. Прво поглавље носи наслов Увод (стр. 1–13). Друго поглавље *Статус турцизама у савременом српском књижевном језику* простире се од 15. до 52. стране. Треће поглавље посвећено је семантичкој анализи турцизама (стр. 52–99). У четвртом поглављу *Деривациона анализа* истражује се творбени потенцијал турцизама (стр. 99–150). Пето поглавље носи наслов *Употреба турцизама у књижевности и медијима* (стр. 150–155). Шесто, седмо и осмо поглавље посвећено је *Семантичко-деривационом речнику турцизама* (стр. 158–546). Девето поглавље представља *Закључак* (стр. 546–556), а последња целина у раду резервисана је за *Литературу и изворе* (стр. 554–569).

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Марије Ћинђић заснована је на богатој грађи која је представљена у форми семантичко-деривационог речника, јер се оваква форма показала као најпрегледнија за одређивање статуса, адаптираности, односно неадаптираности турцизама као простих речи и турцизама као деривата од тих простих речи. Основну грађу за формирање корпуса *Семантичко-деривационог речника турцизама* чини шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика*, док је као контролни корпус послужио једнотомни *Речник српскога језика*. Грађа за ову докторску дисертацију ексцерпирана је и из романа савремених српских писаца да би се утврдило у којој мери се они користе турцизмима у својим романима и на какав избор турцизама се одлучују. Ексцерпирани су турцизми из следећих романа: *Тимор мортис* Слободана Селенића, *Миленијум у Београду* Владимира Пиштала, *Ситничарница код срећне руке* Горана Петровића, *Власници бивше среће* Данила Николића, *Пијавице* Давида Албахарија и *Лагум* Светлане Велмар Јанковић. У складу са одабраном методологијом обраде овог лексичког слоја, поред турцизама који представљају основинске речи и носиоце семантичко-деривационих гнезда, у ову групу су уврштени и анализирани и деривати са турским суфиксима, као и деривати са словенским суфиксима и префиксима и бројне композите.

У уводном поглављу описана је грађа за истраживање, изнесени су циљеви рада, а дат је и сажет преглед историјата бављења овом темом уз навођење најзначајнијих радова релевантних за ово истраживање, као и кратак опис турско-српских језичких контаката са истицањем важности фокусирања на анализу турцизама на синхронијској равни. Истакнуто је да се под *турцизмом* у раду подразумева реч која је пореклом турска или која је посредством турског језика дошла у наш језик из неког другог језика, најчешће арапског, персијског, грчког и сл.

Друго поглавље које носи наслов *Статус турцизама у савременом српском књижевном језику* посвећено је одређивању статуса турцизама на синхронијском плану, јер се у раду пошло од хипотезе да се у последњих педесет година статус турцизама у великој мери променио, да се доста лексике изгубило из употребе. У циљу утврђивања статуса турцизама у савременом српском језику, извршена је провера употребе више од осамсто лексема које бележи *Речник српскога језика* у Електронском корпусу српског језика проф. Д. Витаса и његових сарадника. Начињен је статистички преглед фреквенције турцизама опадајућим редом, који се базира на укупном броју јављања лексема.

Значај истраживања спроведеног у овом поглављу огледа се у томе што се прави разлика између турцизама који су се некада користили у српском језику а данас се више не користе и оних који и данас представљају активан део лексичког фонда српског језика. Осим тога, указује се и на различит статус постојећих турцизама. Они који се највише користе, који су најфреквентнији, јасно се издвајају од оних који полако нестају из српског језика. Процес повлачења евидентан је кроз ниску фреквенцију појављивања датих лексема у Електронском корпусу српског језика. Оваква анализа може послужити и као својеврсна провера обраде турцизама у речницима савременог српског језика. Показује се да лексикографи не праве увек најбољи одабир репрезентативних турцизама у речницима савременог српског језика. Многи од обрађених турцизама су, заправо, архаизми.

Следеће, треће поглавље, посвећено је семантичкој анализи турцизама у оквиру које су најпре испитани турцизми који имају развијену полисемију. Утврђено је да око 23% лексема има полисемантичку структуру. Затим је на

репрезентативним примерима приказана семантичка адаптација турцизама, анализом турске речи (модел) и српске речи (реплика) на синхронијском нивоу. У оквиру семантичке адаптације издвојени су следећи типови семантичких промена турцизама: нулта семантичка екстензија, сужење значења и проширење значења. У посебним одељцима издвојени су најпре примери код којих долази до губљења семантичке везе између реплике и модела, јер је код таквих позајмљеница немогуће утврдити процесе промене значења, односно одредити који су механизми довели до губљења семантичке везе у српском и турском језику (*сијасет*, *девир*, *саганак*). Затим, посебно је издвојена семантичка промена која се односи на турцизме који представљају другу врсту речи у односу на модел, где придеви углавном прелазе у категорију именичких речи у српском језику (нпр. тур. придев *tembel* → срп. именица *дембел/дембелан*). Издвојене су и речи које су се изгубиле из употребе у турском језику, а представљају делом стандардну лексику, а делом су супстандардне речи у српском језику (нпр. *дуван*, *алаиш*, *чилаиш*). Завршни део поглавља о семантичкој анализи посвећен је тематским групама у којима се јављају турцизми. Турцизми су подељени у 47 тематских група како би се на тај начин стекао увид у којим је терминолошким системима највећи прилив лексичких јединица.

Значај анализа спроведених у овом поглављу огледа се у томе што се осветљава адаптација и судбина турцизама у српском језику. Оваква анализа има и шири теоријски значај јер се указује на могућности како се све позајмљенице могу понашати у језику примаоцу. Будући да су турцизми већ вековима присутни у српском језику, кроз њихову судбину, осветљавају се скоро све теоријске могућности понашања позајмљеница у језику примаоцу. Тематска подела турцизама у српском језику указује на могућности испитивања везе између језика и културе: тематске групе указују на области живота у којима је постојао утицај турске културе на српску.

Четврто поглавље посвећено је деривационом испитивању турцизама. Најпре су анализиране лексеме са најбогатијим деривационим гнездима која су састављена од пет и више деривата, јер деривациони критеријум потврђује и на примеру турцизама претпоставку о зависности између броја и типа деривата у једноме гнезду и семантичког потенцијала основне лексеме. У следећем одељку

четвртог поглавља анализирани су лексеме које немају деривациона гнезда. Испоставило се да 57% турцизама из корпуса нема деривацију. Они су подељени у две групе. Прво су издвојени турцизми који немају полисемију и деривацију, а затим су, будући да то није уобичајена појава, у посебну групу издвојени турцизми који имају полисемију, а немају деривацију. Таквих лексема је око 13%, док око 87% припада онима који немају ни полисемију ни деривацију, који се нису семантички адаптирали, који не поседују богатство семантичких елемената у своме семантичком садржају. У одељку посвећеном турским суфиксима издвојене су лексеме са суфиксима *-лук* (*-алук*, *-анлук*, *-енлук*, *-илук*, *-инлук*), *-џија* (*-аџија*, *-анџија*, *-еџија*, *-енџија*, *-иџија*), *-лија* (*-алија*, *-анлија*, *-ајлија*, *-елија*), *-ли* и *-ана*, за које се са сигурношћу може тврдити да су као немотивисане речи преузете из турског језика, а то су оне лексеме код којих основински део никада није постојао у српском језику (нпр. *ћозлуци*, *бињаџија*, *ћојлија*, *турли*, *шешана*). Затим је код сваког турског суфикса понаособ издвојен суфиксни творбени начин којим су извођене нове именице с турском основом на основу аналогije, а које не постоје у савременом турском језику (нпр. *занатлија*). Такође, у раду су анализирани и сви они суфикси који су остварили мањи утицај, као што су именички суфикси *-баша*, *-дар/-тар*, *-суз* и *-џик*, придевски и прилошки суфикси попут *-ли*, *-иле*. Посебно су издвојени сви домаћи именички, придевски, глаголски и прилошки суфикси који се јављају у *Семантичко-деривационом речнику турцизама*. Међу њима, поред простих има и сложених суфикса, као и страних суфикса. Одељак о именичким сложеницама посвећен је запажању да у српском језику постоји велики број сложеница и полусложеница из турског језика чија су оба члана именице и чије је главно обележје да немају спојни морфем. У прву групу су сврстане сложенице код којих сваки део има значење и задржава га (*катил-ферман*, *ћул-башта*), док су у другу групу сврстане оне сложенице код којих се изгубио композитни карактер, јер су се изгубили саставни делови или бар један део (*ћогат*, *папазјанија*, *лимунтос*).

Мр Марија Ћинђић је као турколог по свом основном образовању и из угла турског, а не само српског језика, успешно анализирала творбену структуру турцизама, порекло различитих афикса, статус творбених основа и афикса у српском и турском језику, као и однос између саставних делова у оба језика. Теоријски значај овог поглавља огледа се и у томе што је анализом потврђено да

се адаптираност позајмљеница мери богатством полисемије и деривације те позајмљенице у језику-примаоцу.

У оквиру петог поглавља које носи назив *Употреба турцизама у књижевности и медијима*, најпре су анализирани турцизми ексцерпирани из шест романа савремених српских писаца, који су објављени у последњих двадесет година, а који на репрезентативан начин дају увид у овај слој лексике и њен статус. У одељку посвећеном употреби турцизама у медијима указано је, кроз навођење илустративних примера, на употребу турцизама као стилских средстава којима се преноси одређени емотивно-експресивни набој.

Значај овог поглавља огледа се у анализи употребне вредности турцизама у књижевно-уметничком и новинарском стилу. Запажања изнесена у овом поглављу представљају допринос стилистици српског језика.

У шестом поглављу изнесена је методологија и концепција израде *Семантичко-деривационог речника турцизама* који је дат у следећем поглављу доктората. Просте речи и њихови деривати дати су у облику деривационих гнезда у којима је код деривата приказан и деривациони степен и семантичка трансформација. Уз сваку просту реч наведене су све творенице које су од ње постале у процесу деривације – суфиксацијом, префиксацијом, комбинованом творбом, слагањем и творбом претварањем. *Семантичко-деривациони речник турцизама* обухвата укупно 1131 семантичко-деривационо гнездо, затим 1479 лексема које су без гнезда, што са 5272 деривата збирно чини укупно 7882 обрађених речи. Након *Семантичко-деривационог речника турцизама* следи *Закључак*, а затим списак литературе и извора, као и биографија кандидата.

Семантичко-деривациони речник турцизама урађен за потребе овог доктората настао је по угледу на *Семантичко-деривациони речник српског језика*, чије су две свеске објављене на Филозофском факултету у Новом Саду. Значај овог речника турцизама је вишеструк – грађа је приказана на прегледан начин; јасно је показано који турцизми имају највише деривата, што значи и да су добро адаптирани у српском језику; прегледно су представљени сви творбени процеси који су се одигравали у деривационим гнездима турцизама. *Семантичко-деривациони речник турцизама* не представља само прегледан начин за

приказивање грађе, већ и научно утемељену творбену анализу свих турцизама у анализираним речницима.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. **Ђинђић М. 2001:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 16. том, нокат – одврзивати, (стручни консултант за турцизме), САНУ, Београд, 1–781.
2. **Ђинђић М. 2007:** Марија Ђинђић, „Турцизми у седамнаестом тому Речника САНУ“, *Шездесет година Института за српски језик САНУ* (зборник радова II), Београд, 45–51.
3. **Ђинђић М. 2009а:** Марија Ђинђић, „Терминологија коњарства у српском језику с посебним освртом на турцизме“, *Истоци и утоци. Сећање на Славољуба Ђинђића*, Зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 229–352.
4. **Ђинђић М. 2009б:** Марија Ђинђић, „О покрајинској лексици турског порекла у Речнику САНУ“, *Дијалекат – дијалекатска књижевност* (зборник радова са научног скупа одржаног у Лесковцу 25. и 26. септембра 2008. године), Лесковац: Лесковачки културни центар, 110–114.
5. **Ђинђић М. 2010а:** Марија Ђинђић, „Турцизми у савременом српском књижевном језику“, *Riječ (časopis za slavensku filologiju)*, god. 16, sv. 1, Rijeka, 57–63.
6. **Ђинђић М. 2010б:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 18. том, орман – ошчуро, (стручни консултант за турцизме), САНУ, Београд, 1–800.
7. **Ђинђић М./Радоњић 2012:** Марија Ђинђић, Данијела Радоњић, „Улога турцизама у обликовању света Андрићевих приповедака (1925–1941)“, *Ivo Andrić – Literat und Diplomat im Schatten zweier Weltkriege (1925–1941). Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925–1941)*. Тошковић, Бранко (Hg./ur.), Graz – Београд: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Београдска књига, 461–469.

8. **Ћинђић М./Вуловић 2012:** Марија Ћинђић, Наташа Вуловић, „О морфолошко-семантичкој вредности турског придева *кара* у српском лексичком систему”, *Српски језик* XVII, Београд, 411–418.
9. **Ћинђић М./Петровић 2013:** Marija Đinđić, Jelena Petrović, „(Ne)prevodivost kulture – pogrdne reči i izrazi”, *Jezik, književnost, vrednosti. Jezička istraživanja, Zbornik radova* (urednice Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić), Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, 405–417.
10. **Ћинђић М. 2013а:** Марија Ћинђић, „Семантичко-деривациона анализа турцизама у савременом српском књижевном језику”, *Митолошки зборник* 29 (Зборник са научног скупа „Професор доктор Гордана Јовановић, Деспотовац, 15. јун 2013. године), Рача: Центар за митолошке студије, 233–244.
11. **Ћинђић М. 2013б:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 19. том, оцат – планути (се), (стручни консултант за турцизме), САНУ, Београд (у штампани).
12. **Ћинђић М. 2013в:** *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük (Нови турско-српски речник)*, Ankara: Türk Dil Kurumu (у штампани).

Наведена библиографија радова о турцизмима, као и консултантски рад мр Марије Ћинђић у вези са турцизмима за потребе израде *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности указују на чињеницу да је докторандкиња већ оформљени стручњак за питање турцизама у савременом српском језику.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу испитивања у поглављима посвећеним семантичкој и деривационој анализи турцизама изводи се закључак да семантички процеси у деривацији прате семантичке процесе у полисемији. Турцизми који имају најразвијенију полисемантичну структуру, по правилу имају и највећи број деривата, тј. имају најразвијенија деривациона гнезда. С обзиром на то да су ови турцизми показали највећу способност индуковања различитих семантичких процеса – и у полисемији и у деривацији, изводи се закључак да они припадају општем лексичком фонду: *боја, јастук, каиш, маказе, тестера, таван, креч, шећер, ракија, челик, џеп, кеса, кашика, бадава, ђубре* и сл.

Фонд турцизама се увећавао бројним изведеницама насталим префиксацијом и суфиксацијом у српском језику. У извођењу деривата од турских основа учествовали су турски и бројни домаћи суфикси. Богатство именичких, придевских, глаголских и прилошких суфикса указује на изузетан творбени развој турцизама кроз време, што је у

раду поткрепљено поређењем стања у вези са турцизмима у Вуковом *Српском рјечнику* из 1818. године и *Семантичко-деривационом речнику турцизама*, састављеном за потребе овог доктората. У Вуковом *Српском рјечнику* забележено је 950 изведеница, док *Семантичко-деривациони речник турцизама* броји 5272 деривата.

Добро адаптирани турцизми често се и не препознају као речи страног порекла, захваљујући семантичкој и деривационој асимилацији. Они у највећем броју случајева представљају незаменљиве лексеме. Међу турцизмима који су и даље део стандардног, активног фонда највећи је број стручних термина који припадају терминолошким групама: *јело, пиће, одевање, биљке, покућство, религија*, док термини из области науке нису заступљени. Затим, стабилно место у српском језику има и одређени број непунозначних речи (*ама, чак, јок* и сл.), док је мали број вишезначних лексема које бележе више од три значења. Анализа је потврдила да турцизми без деривације, уколико нису термини, нису довољно адаптирани, јер немају развијену полисемију и деривацију. Закључено је да бројност турцизама у одређеној тематској групи кореспондира са релевантношћу и важношћу лексичког утицаја у датим пољима.

С друге стране, закључено је да велики број речи више није део стандарда и да углавном припадају пасивном фонду (застареле речи, историзми) и покрајинској лексици. На основу фреквенцијске листе у којој су статистички приказани турцизми опадајућим редом, према укупном броју појављивања, констатовано је да чак 25% турцизама данас спада у пасивни лексички фонд, као и то да најмање трећина анализираних турцизама активно живи у српском језику, да су одомаћени и да имају стабилан статус и да је мало вероватно да им прети ишчезавање из српског језика.

На основу анализе турцизама у романима савремених српских писаца закључено је да писци углавном користе одомаћене турцизме који су део активног лексичког фонда, док су далеко ређи турцизми као стилски маркирана лексика. Турцизми из пасивног фонда јављају се у малом броју, који не достиже ни пет процената од укупног броја ексцерпираних турцизама у сваком анализираном роману. С друге стране, у медијима се одређен слој турцизама управо употребљава због своје изразите експресивности.

Потврдила се почетна претпоставка да се статус турцизама у последњих педесет година у великој мери променио. Доста лексике из *Семантичко-деривационог речника турцизама* се изгубило из активне употребе или је њихова употреба ограничена, значења су им застарела, док неки од њих настављају да живе у појединим народним говорима.

Истраживањем је утврђено да у савременом српском језику има око 3000 турцизама, што би значило да се до данас задржала у стандардном језику само једна трећина турцизама из Шкаљићевог речника који броји 8742 речи. Од 3000 турцизама више од 50% представља одомаћене и фреквентне турцизме.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Комисија позитивно оцењује докторску дисертацију мр Марије Ћинђић. Истраживање је спроведено на богатој грађи, чија је анализа урађена компетентно и иновативно, модерним методолошким апаратом. Консултована је релевантна литература. Резултати истраживања приказани су аргументовано, убедљиво и јасно. Теми се приступа из угла лексикологије и творбе речи, па ова докторска дисертација представља допринос обема научним дисциплинама. Посебан квалитет ове докторске дисертације представља њена дводелна структура – у првом делу дисертације грађа се анализира теоријски, а у другом делу она се обрађује лексикографски. Ова два дела тезе захтевала су различит методолошки приступ.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мр Марије Ћинђић, Комисија предлаже да се кандидаткиња позове на усмену одбрану докторске дисертације *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*.

На поједине пропусте и мање недостатке, који су уобичајени пратилац овако обимних истраживања, Комисија ће имати прилику да укаже на усменој одбрани дисертације.

Београд, 14. X 2013.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

---

1. Др Рајна Драгићевић, редовни професор

---

2. Др Дарко Танасковић, редовни професор

---

3. Др Првослав Радић, редовни професор

---

4. Др Снежана Петровић, виши научни сарадник